

MÔI TRƯỜNG - SINH THÁI

CÂY LỘC VỪNG **(*Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn.)**

Mai Văn Phô, Phan Thị Thúy Hằng*

I. Mở đầu

Cây lộc vùng (có nơi gọi là cây mừng, cây chiếc) là một loài cây quen thuộc với nhân dân khắp các vùng nông thôn Việt Nam. Hình ảnh cây lộc vùng trở bông đỏ thắm thoáng dọc bờ sông từ lâu đã đi vào thi ca và tâm hồn của người Việt, mà mỗi lần xa quê họ đều nhớ về một thời đã qua với biết bao kỷ niệm. Từ bao đời nay tính chất hoang dại của cây lộc vùng đã được khẳng định, nó chỉ sống được ở vùng ven đầm, hồ, ao, sông, rạch, vì nó là loài ưa ẩm.

Nhưng trong thời gian gần đây, cây lộc vùng đã lên ngôi, đã bước chân vào thành phố, ngự trị trên các ngôi nhà cao tầng của các đại gia, làm thần giữ cửa để mang tài lộc đến cho các nhà giàu có, thậm chí còn có hộ chiếu đi ra nước ngoài cùng các loài hoa cảnh khác ở nước ta. Cũng chính vì vậy mà không biết bao khu rừng lộc vùng ở nước ta bị tàn phá để phục vụ cho nhu cầu “Phú quý sinh lễ nghĩa”, mong được đem tất cả giàu sang phú quý về nhà mình, thậm chí có người đã không ngần ngại bỏ ra vài chục triệu để mua một cặp lộc vùng hàng chục năm tuổi trưng bày trước sân nhà để được “Tài lộc sung mãn”.

II. Cây lộc vùng với nhân dân Thừa Thiên Huế

Ở Thừa Thiên Huế, người ta gọi lộc vùng bằng tên mừng rất đơn giản, nhưng lại là hình tượng rất sinh động trong cuộc sống. Từ lối xưa mừng đã gần gũi với đời sống nhân dân Thừa Thiên Huế.

Mừng là một cây của miền dân dã nhưng cũng rất cao sang và quý phái, nó có mặt ở nhiều nơi quyền quý ở Huế. Ngay trong Đại Nội, phía sau cửa Hòa Bình, giữa các đảo trong hồ có một số cây mừng lâu đời; trong lăng Tự Đức trước hồ sen cũng có một cây mừng rất lớn, mùa hoa trở bông, hoa đỏ rơi phủ kín mặt hồ trông thật đẹp. Trên đường Nhật Lệ có hồ Cây Mừng (hoặc Hồ Mừng), người ta nói rằng ở đây là nơi có nhiều mừng tự nhiên nhất trong thành phố Huế vì vậy mà hồ có tên như vậy. Hồ Tịnh Tâm hiện nay cũng có nhiều cây mừng lớn tỏa bóng dọc bờ hồ và các đảo nhỏ trên hồ. Từ thành phố tỏa về các vùng nông thôn thuộc các huyện Phong Điền, Hương Trà, Hương Thủy, Phú Vang, Phú Lộc, vùng đầm phá ven biển, đâu đâu ta cũng thấy hình ảnh cây mừng ra hoa, trở lá bên vệ đường, bên bờ sông. Cũng chính vì vậy mà đã có nhiều câu tục ngữ ca dao của nhiều vùng quê liên quan đến cây mừng:

* Trường Đại học Khoa học Huế.

*“Cá lẹp kẹp với rau mưng
Ông ăn to miếng mụ tròng mắt lên”*

Hay:

*“Rủ nhau đi hái rau mưng
Trèo lên trụt xuống mà sừng...”*

Hoặc:

“Mắm cá mòi cũng đòi rau mưng”...

Nói một cách khác trong nhân dân vùng quê Việt Nam nói chung và Thừa Thiên Huế nói riêng, lá mưng non non có vị hơi chát là một món rau ăn ghém với mắm cá lẹp, cá mòi và các cách ăn khác như ăn gỏi cá, ăn dồi lợn, dồi chó và thậm chí luộc ăn...

Ngoài ra cây mưng còn là một nguồn cây thuốc có giá trị: Vỏ thân cây mưng, thu hái quanh năm, cạo bỏ lớp bẩn bên ngoài, rửa sạch, thái phiến, phơi hoặc sấy khô được dùng làm thuốc chữa đau bụng, tiêu chảy, sốt, do vỏ chứa nhiều tanin (16%). Khi dùng, lấy 8-16g vỏ sắc với 400ml nước còn 100ml, uống làm hai lần trong ngày. Quả mưng còn xanh, ép lấy nước, bôi chữa chàm. Nước ép vỏ cây mưng và lá cần thăng chữa côn trùng độc cắn, nước ngâm gỗ mưng có tính cầm máu, quả nghiền bột trộn với đường chữa viêm lợi răng, rễ cây dùng chữa sỏi, hen suyễn... Rễ mưng chứa saponin, có vị đắng, già nhỏ để duốc cá.

Cũng như nhiều cây cho gỗ khác, gỗ cây mưng có màu đỏ nhạt, cứng bền, được dùng làm gỗ xây dựng.

Trong quá trình đi thực địa một số huyện trong tỉnh, chúng tôi thấy nhiều gia đình có hàng trăm gốc mưng to nhỏ đủ cỡ. Điều muốn nói là nguồn cung cấp cây mưng chính ngay trong huyện đó. Cũng chính quan niệm cây mưng đem lại tài lộc nên mới dẫn đến hậu quả mưng bị khai thác một cách bừa bãi để đem bán.

Trên thị trường cây cảnh ở nước ta, cây mưng được bán thành bộ 3 cây: cây Phúc (cây sung), Lộc (cây mưng), Thọ (cây vạn tuế) hoặc bộ 4 cây: Sung, Sanh, Tùng, Lộc hoặc Tài (cây thần tài), Lộc, Sung, Mãn (cây măng cầu). Giá trị thấp nhất của một cây mưng nhỏ trồng trong chậu từ 100.000 - 150.000 đồng, còn cây lớn từ 2 - 5m trở lên tùy hình thái thể thần mà có thể có giá trị lên đến hàng chục triệu.

III. Cây lộc vùng trong khoa học

1. Vị trí trong hệ thống phân loại

Cây lộc vùng thuộc họ Lộc vùng hay còn gọi là họ Chiếc (Lecythidaceae). Thuộc họ này có 4 chi:

- *Barringtonia* J. R. Forster. & G. Forster.: Lộc vùng, Chiếc, Mưng.
- *Careya* Roxb.: Thụ vùng.
- *Couroupita* Aubl.: Đầu lân.
- *Gustavia* L.: Gút táp.

Theo các nhà khoa học, riêng chi Lộc vùng ở nước ta có 14 loài và 1 phân loài đã được ghi nhận (Bảng 1).

Bảng 1: Các loài thuộc chi *Lộc vừng* ở Việt Nam

STT	Tên khoa học	Tên phổ thông
1	<i>Barringtonia acutangula</i> (L.) Gaertn.	Lộc vừng hoa đỏ
2	<i>B. acutangula</i> ssp. <i>spicata</i> (Blume) Payens.	Lộc vừng
3	<i>B. angusta</i> Kurz	Chiếc hẹp
4	<i>B. asiatica</i> (L.) Kurz	Chiếc bàng
5	<i>B. coccinea</i> (Lour.) Kostel.	Chiếc đỏ
6	<i>B. conoidea</i> Griff.	Chiếc thùy
7	<i>B. eberhardtii</i> Gagnep.	Chiếc eberhardtii
8	<i>B. edaphocarpa</i> Gagnep.	Chiếc
9	<i>B. macrocarpa</i> Hassk.	Lộc vừng quả to
10	<i>B. macrostachya</i> (Jack.) Kurz	Tam lang
11	<i>B. micrantha</i> Gagnep.	Chiếc hoa nhỏ
12	<i>B. musiformis</i> Kurz	Chiếc cau
13	<i>B. pauciflora</i> King	Chiếc hoa ít
14	<i>B. racemosa</i> (L.) Roxb	Chiếc chùm
15	<i>B. cf. schmidtii</i> Warb ex Craib	Chàm bìa

Ở Thừa Thiên Huế, theo kết quả nghiên cứu của chúng tôi thì hiện nay có 5 loài (*Barringtonia acutangula*, *B. macrostachya*, *B. micrantha*, *B. musiformis*, *B. racemosa*) và 1 dưới loài (*B. acutangula* ssp. *spicata*).

Hoa và trái cây lộc vừng

2. Phân bố

Ở Việt Nam: Lộc vừng phân bố rộng, có ở nhiều tỉnh, thành phố, các đảo, rừng núi như: Sơn La, Hòa Bình, Hà Tây, Ninh Bình, Thừa Thiên Huế,

Đà Nẵng, Quảng Ngãi, Quảng Nam, Khánh Hòa, Gia Lai, Bà Rịa-Vũng Tàu, Kiên Giang, An Giang, Bình Dương, Biên Hòa, TP Hồ Chí Minh.

Trên thế giới: Lộc vùng phân bố ở Ấn Độ, Myanma, Lào, Campuchia, Thái Lan, Malaysia, Indonesia, Philippines, Australia, Đài Loan, Trung Quốc, Polynesia.

3. Đặc điểm của cây lộc vùng (*Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn.)

Cây lộc vùng có tên khoa học là *Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn., tên tiếng Anh là Cut nut, Wild almond, Kandu almond, Indian oak.

Đó là loài cây gỗ nhỏ thường xanh, cao 5m - 15m, đường kính 40cm - 80cm. Vỏ ngoài màu nâu xám hay nâu hồng, thô, nứt dọc khá sâu, thịt vỏ màu hồng nhạt, nhiều sợi dai, cằn, lá lúc non có màu đỏ nhạt. Lá có hình trái xoan ngược, dài 8cm - 12cm, rộng 4cm - 5cm, phiến dày, láng, không lông, mép lá có răng cưa nhỏ, cuống ngắn, gân phụ 8 - 9 cặp. Cụm hoa chùm dài 30cm - 50cm, mang nhiều hoa, cánh hoa màu hồng, dính gốc, dài 0,8cm - 1cm, uốn ra ngoài. Nhị nhiều, màu đỏ, chỉ nhị dài 1,5cm - 2cm. Quả thuôn hay bầu dục, dài 3cm dày 2cm, có 4 cạnh lồi, mỗi cạnh lại xẻ làm hai. Hạt đơn độc. Ra hoa từ tháng 6 đến tháng 8.

Sinh thái: Cây thuộc loài ưa sáng và ẩm, thường mọc ven các ao, đầm, hồ nước ngọt hay nước lợ. Phát tán quả nhờ dòng nước, tái sinh hạt kém nhưng tái sinh chồi mạnh.

4. Một số ý kiến đề xuất

Lộc vùng là một loài cây có nhiều ý nghĩa trong đời sống nhân dân ta. Để tránh sự khai thác bừa bãi dẫn đến phá hoại, các cơ quan chức năng từ thôn xã cần có các biện pháp hành chính mạnh hơn nữa như phạt tiền, thu hồi bất buộc trồng lại trong các khu vực quy hoạch có bảo vệ để bảo tồn các loài có giá trị.

Thực hiện việc nhân giống vô tính thử nghiệm tại các trung tâm công nghệ sinh học để chủ động nguồn giống trồng ven đầm, hồ, đầu nguồn để giữ giống và giữ nước.

Việc chuyển đổi mùa ra hoa vào dịp Tết cho cây lộc vùng là một vấn đề không đơn giản vì nó còn tùy thuộc sự hình thành auxin trong cây. Hiện nay người ta chỉ thực hiện việc trảy lá xanh trước một tháng vào cuối tháng 11 âm lịch để đến Tết lộc vùng sẽ nảy lộc cho lá đỏ vào đầu xuân tăng thêm sự đa dạng về màu sắc trong sắc xuân đầu năm mới.

IV. Kết luận

Là một cây hoang dại được con người chú ý vì có nhiều ý nghĩa trong cuộc sống và trong khoa học, trong thời gian gần đây lộc vùng đã trở thành mặt hàng buôn bán nên đã gây không ít sự phá hoại cảnh quan thiên nhiên và môi trường. Chúng ta cần chú ý đến mặt thực tiễn mà loại bỏ các ý nghĩa mang tính chất tâm linh để cho cảnh quan môi trường ở nước ta nói chung và tỉnh ta nói riêng được bảo vệ và phát triển ngày càng bền vững.

M V P - P T T H

TÀI LIỆU THAM KHẢO CHÍNH

- (1) Võ Văn Chi (1997), *Từ điển cây thuốc Việt Nam*, Nxb Y học, TP Hồ Chí Minh.
- (2) Võ Văn Chi (2007), *Sách tra cứu tên cây cỏ Việt Nam*, Nxb Giáo dục, Hà Nội.
- (3) Phạm Hoàng Hộ (1999-2000), *Cây cỏ Việt Nam*, Quyển I, II, III, Nxb Trẻ, TP Hồ Chí Minh.
- (4) Nguyễn Nghĩa Thìn, Mai Văn Phô (2003), *Đa dạng sinh học hệ nấm và thực vật Vườn Quốc gia Bạch Mã*, Nxb Nông nghiệp, Hà Nội.
- (5) Viện Khoa học và Công nghệ Việt Nam, Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật (2005), *Danh lục các loài thực vật Việt Nam*, tập II, Nxb Nông nghiệp, Hà Nội.
- (6) Các trang web:
 - http://www.khoahoc.com.vn/view.asp?Cat_ID=6&news_id=5537
 - <http://www.plantnames.unimelb.edu.au/Sorting/Barringtonia.html>
 - <http://www.vncreatures.net/>

TÓM TẮT

Cây lộc vừng, có nơi gọi là cây mưng, cây chiếu, tên khoa học *Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn., thuộc chi *Barringtonia* J. R. Forster. & G. Forster., họ Lộc vừng hay còn gọi họ Chiếu (Lecythidaceae). Theo các nhà khoa học, hiện nay có 14 loài và 1 phân loài của chi Lộc vừng ở Việt Nam. Riêng tại Thừa Thiên Huế, các tác giả ghi nhận được 5 loài và 1 phân loài. Lộc vừng là một loài cây có nhiều ý nghĩa trong cuộc sống và trong khoa học. Nó là loài cây thuốc có giá trị, lá dùng để ăn, thân làm gỗ xây dựng. Lộc vừng còn được sử dụng làm cây cảnh do quan niệm “Tài lộc sung mãn” của người dân nên gần đây đã bị khai thác một cách bừa bãi, dẫn đến sự hủy hoại cảnh quan thiên nhiên và môi trường. Cần thiết phải có biện pháp bảo vệ và phát triển loài cây này.

ABSTRACT

INDIAN OAK OR KANDU ALMOND TREE (*Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn.)

At present, there are 14 species and 1 infraspecific that belong to genus *Barringtonia* in Vietnam, in which 5 species and 1 infraspecific present in Thừa Thiên Huế province. *Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn. is a signification species in both life of people and sciences, it supplies medicine, vegetable, timber and ornament source, so it need to be protected and developed.